

Наталія Валеріївна Бакуліна

*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
відділу навчання мов національних меншин
та зарубіжної літератури
Інституту педагогіки НАПН України
<https://orcid.org/0000-0002-8970-2660>
Researcher ID: X-1147-2018*

ФОРМУВАННЯ МЕТАНАВИЧОК ЯК ЦІННІСНО-СМІСЛОВИЙ ОРІЄНТИР СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Глобальна пандемія, викликана вірусом COVID-19, змусила людство переосмислити ціннісні орієнтири побудови спільного соціуму заради збереження безпечного, сталого та розвиненого майбутнього покоління. Пандемія коронавірусу загострила й інші глобальні кризи та загрози планетарного масштабу, такі як зміни клімату, руйнування екосистем і скорочення біорізноманіття, ядерна зброя, скорочення ресурсів, в тому числі, водних, зростання продовольчої незахищеності та зниження якості харчування, небезпечні нові технології, перенаселення планети, хімічне забруднення, пандемії нових захворювань, нездатність зрозуміти ризики, їх заперечення та дезінформація, а отже – майбутнє людини з огляду на людське існування взагалі.

У сучасному філософському дискурсі останні десятиліття відбуваються гострі дискусії щодо численних глобальних проблем сучасності. Водночас, найважливішим і найактуальнішим з них притаманні такі характеристики як: планетарний, загальносвітовий характер, який зачіпає життя й інтереси людства; небезпечність і загроза для усього людства, потреба у спільних і невідкладних зусиллях усіх держав і народів щодо їх розв'язання; динамізм їхнього розвитку.

Тому питання людського буття, переосмислення ціннісних орієнтирів, значення культури, змісту діяльності людства набувають не просто академічного, теоретичного, суспільно відповідального сенсу, а й потребують вироблення конкретних соціально-практичних рішень. Про це свідчать публікації зарубіжних

і вітчизняних вчених різних галузей протягом останніх п'ятдесяти років [2; 3; 4; 5; 7; 8].

Прийняття цих рішень вкрай важливо у всіх сферах людської діяльності, зокрема у сфері науки й освіти. Тому вчення В. І. Вернадського про біосферу та концепцію її переходу в ноосферу, праці П. Тейяр де Шарден, Е. Леруа та філософської школи, що розвинула напрями формування ноосферного світогляду, нині як ніколи вимагають сучасного переосмислення у широкому науковому дискурсі для вироблення нових стратегій співіснування людини та природи, людини та людини, людини та суспільства тощо.

За В. І. Вернадським, «інтелектом людина створила новий життєвий простір, інтелектом вона змінює довкілля, і майбутнє цього світу залежить від продуктів її інтелектуальної діяльності» [1]. Проте реальна дійсність не завжди демонструє позитивні результати інтелектуальної діяльності, – дедалі вона підтверджує й руйнівну силу «розуму», а з виникненням глобальних проблем і відсутність гармонії у духовних і фізичних взаємовідносинах між людиною й оточуючим світом, морально-етичних якостей людства, та, насамперед, людських цінностей. Тому нині, крім звичного нам поняття знанневого IQ, велике значення має й розвиток емоційного інтелекту EQ, що дозволяє більш ефективно досягти життєво важливих цілей.

Бурхливі зміни у швидкоплинному світі також впливають й на психологічний стан особистості, оскільки часто викликають стрес, напруження, невизначеність, спричинені не збалансованістю внутрішніх змін (знань, навичок і вмінь, особистісних якостей) від зовнішніх (нових технологій, сфер, запитів суспільства, зокрема нових професій і тенденцій розвитку економіки, науки, культури, медицини, освіти, тощо).

Усі ці фактори вимагають переосмислення сучасних підходів і у галузі освіти та розроблення відповідних методологічних засад і технологій навчання, які б відповідали сучасним тенденціям розвитку всіх сфер життєдіяльності соціуму. Це,

своєю чергою, потребує визначення нового змісту навчання, його способів, методів і форм, і насамперед, провідних компетентностей.

Питання розвитку сучасної освіти як невід'ємної складової розвитку суспільства нині широко обговорюється як у вітчизняному, так і у міжнародному публічному та професійному просторі. Так, яскравим прикладом актуальності цієї проблеми є окремі панельні дискусії та звіти Всесвітнього Економічного Форуму, що з 1971 року щорічно проходить у Давосі (Швейцарія) для вирішення найважливіших світових проблем. У маніфестах і звітах Форуму, зокрема, 2019 та 2020 року, наголошується на важливості забезпечення рівного доступу до якісної освіти, оновлення навчальних предметів і освітніх програм, способів і форм навчального процесу, формування нових компетентностей, спрямованих на розвиток критичного мислення, творчості, ініціативності, автономності, посилення командної роботи тощо [10; 11].

Тому вкрай актуальною постає методологічна проблема – які навички/компетентності/skills потрібні в першу чергу і як організувати ефективний процес навчання та самонавчання впродовж життя? Попри численні теоретичні дослідження й імплементацію компетентнісного підходу в освітню практику, ці питання потребують постійного переосмислення та корекції відповідно до викликів сьогодення.

Йдеться про екзистенційні навички або метанавички, близькі до визначених Говардом Гарднером понять «множинних інтелектів» або «модальностей інтелекту», від логіко-математичного до тілесно-кінестетичного та міжособистісного [9] – базові здібності людини, на основі яких формуються інші компетентності. Інколи їх ще називають «тонкі», оскільки вони виходять за межі звичного для нас світогляду, сприйняття, мислення та потребують витонченого підходу до їх розгляду та розподіляють на «ментальні» («метакогнітивні»), «метасенсорні» («чуттєві») та метанавички «саморегуляції». До них відносяться насамперед здатність ставити цілі та досягати їх (сила волі), вчитися, розучуватися, переучуватися (саморозвиток), самосвідомість і саморефлексія

(усвідомленість, метапізнання) тощо. У сучасному дискурсі саме ці навички виступають ядром формування компетентної особистості. Наступні шари складають так звані крос-контекстні (soft skills), які ще називають міжпредметні, надпрофесійні, «гнучкі» або «м'які», та тільки потім – контекстні (hard skills), або предметні, вузькопрофесійні, «жорсткі» навички [6].

Ключовими екзистенційними метанавичками є навички *усвідомленості й управління увагою*, оскільки саме вони надають нам можливість зрозуміти те, що важливо та необхідно змінити у своєму житті та запуснути процес змін.

До *ментальних* метанавичок відносять *метакогнітивні* навички *дослідження та корекції* власних процесів сприйняття, мислення, прийняття рішень, навчання, адаптивності до тих чи інших ситуацій. Ці навички дозволяють нам навчитися управляти своїм сприйняттям за для більш точного й адекватного бачення себе та навколишнього світу, помічати, аналізувати та коригувати когнітивні спотворення та помилки, непродуктивні траєкторії нашого мислення, що руйнують і гальмують наші думки. У результаті їх сформованості, ми можемо швидко знаходити вихід із нестандартної ситуації та бачити оптимальний варіант вирішення проблеми й обирати більш сприятливі способи *прийняття рішень*, обробки інформації, самонавчання. Завдяки розвитку здатностей робити неупереджені висновки на основі аналізу, постійно й оригінальним чином продукувати нові ідеї для вирішення конкретних проблем ми можемо формувати нові для себе способи *мислення* – критичне, творче, нелінійне, системне, цілісне тощо. Так, наприклад, навичка читання є когнітивною, а відстежувати ясність власного сприйняття тексту або ступінь розуміння матеріалу є метакогнітивною навичкою.

До *метасенсорних* навичок відносять «чуттєві» навички такі як інтуїція, почуття емпатії та «першого враження», міри та балансу, прийняття та задоволення, актуальності моменту та дії, простору, часу, а також здатність відчувати нюанси положення та рухів тіла, ступінь докладених зусиль. Так, скажімо, здатність дивитися – сенсорна навичка, а здатність помічати «щось» у звичному або відчувати те, що відбувається навколо – метасенсорна. Адже саме емоційні переживання

часто містять рішення складних і заплутаних особистих і ділових проблем, з якими наш розум не в змозі впоратися, а тіло дає нам цінну інформацію не тільки про свій фізичний стан, а й про внутрішні психічні процеси та вплив найближчого оточення.

До метанавичок *саморегуляції* відносять комплекс навичок, зокрема, *управління емоціями та здоров'ям і самомотивації*. Вони мають тісний взаємовплив і взаємозв'язок. Так, управляючи своїми емоціями, ми водночас сприяємо відновленню, збереженню та покращенню свого здоров'я. Навичка управляти здоров'ям виявляється в умінні підтримувати баланс і відновлювати гармонію на всіх рівнях нашого єства, що, своєю чергою, призводить до здорових намірів і мотивацій. Навичка самомотивації відповідає за наші «рушійні сили» та полягає в свідомому управлінні своїми цінностями, смислами й інтересами.

Таким чином, «тонкі» навички створюють основу та «центр управління» собою, своїми діям і життям. На їх основі відбувається формування крос-контекстних (міжпредметних, надпрофесійних, «гнучких», «м'яких») навичок, таких як *самоорганізація, самонавчання, саморозвитку та комунікативні навички* тощо.

Навички *самоорганізації* містять всі процеси нашої діяльності від визначення мети до її досягнення, а саме такі складові як прийняття рішень і постановка цілей, розстановка пріоритетів, планування і дотримання плану, здатність утримувати увагу на завданні та не відволікатися на зовнішні та внутрішні фактори, виявляти актуальність і достовірність інформації, структурувати й організувати її в форму, зручну для подальшого використання.

Навички *самонавчання* забезпечують процес перетворення інформації та життєвого досвіду в знання, вміння і якості, головною з яких є навичка безпосереднього *формування навичок*, тобто володіння технологіями та прийомами засвоєння знань, формування навичок і їх тренувань для більш ефективного навчання. Також важливою є й навичка *вибудовування стратегії* процесу навчання та самонавчання або індивідуальної освітньої траєкторії рух – що саме потрібно та необхідно вивчати, з якою метою, в якій послідовності, що

корисно поєднувати, а що ні тощо. До цієї групи навичок відносяться також навички *особистісного та цілісного розвитку*. Так, необхідність розвитку навички особистісного розвитку визначається за допомогою відповідних «тонких» навичок таких як самоаналіз і самосвідомість, та виявлятися у розвитку емоційного та соціального інтелекту, особистісних якостей, наприклад, лідерських. А навичка цілісного розвитку, як найскладніший із навичок самонавчання та саморозвитку, передбачає не тільки розвиток особистості, а й тіла, енергії, свідомості та головним чином дотримання балансу між «тонкими», «м'якими» та професійними навичками в цілому.

Комунікативні навички спрямовані на *встановлення контакту та взаєморозуміння, вибудовування відносин і взаємодії*, а також *управління* іншими, наприклад, навички активного слухання та спрямування уваги на різні канали сприйняття й аспекти повідомлення, надання підтримки партнеру своєю увагою й участю, прагнення до співпраці та плідного партнерства. Квінтесенцією «м'яких» комунікативних навичок є навичка *управління*, розвиток якої неможливий без опанування всіма метанавичками. Найвищий її рівень – «управління без управління», досягається за умови здатності управлінця сприймати колег як єдиний живий «організм» і створювати сприятливі умови для його самоорганізації.

Таким чином, екзистенційні («тонкі») та крос-контекстні («м'які») матенавички є вагомим підґрунтям для розвитку *контекстних* (предметних, вузькопрофесійних, «жорстких») навичок. Вони дозволяють більш ефективно формувати, розвивати та застосовувати професійні навички, а також уникнути професійних деформацій і вигорання. Більш того, вони можуть частково компенсувати недоліки або відсутність професійного досвіду. Саме цей факт пояснює такі феномени, як «той, хто хоче робить більше, ніж той, хто може» або «новачкам щастить».

Метанавички охоплюють усі сфери нашого життя та виходять за межі тих знань і умінь, які були потрібні нам раніше, щоб бути здоровими, щасливими і

успішними. Світ змінюється дуже швидко і тому життєво важливо не тільки йти «в ногу», а й, часом, діяти на випередження. Однак, щоб ці здібності стали керованими, нам необхідно усвідомити їх як метанавички, які є ціннісно-смісловими орієнтирами побудови вітчизняного та глобального освітнього простору.

Проблема формування, опанування та розвитку метанавичок нині є вкрай актуальною та перспективною та потребує всебічних науково обґрунтованих досліджень і належної апробації, систематизації й узагальнення їх результатів, оновлення змісту освіти на основі розроблених сучасних стратегій, провідних підходів, стандартів, програм і відповідного навчально-методичного забезпечення для подальшого впровадження в освітній процес. Це сприятиме формуванню відповідальної, усвідомленої, компетентної, конкурентоспроможної особистості, готової до змін і викликів сьогодення, а й отже до успішного та сталого розвитку суспільства.

Список використаних джерел:

1. Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление. / за ред. А. Л. Яншина. Предисл. А. Л. Яншина, Ф. Т. Яншиной. Москва, 1991. 270 с.
2. Гаврилишин Б. Дороговкази в майбутнє. До ефективних суспільств. *Доповідь Римському клубові*: пер. з англ. Київ, 1990. С. 4–56.
3. Зелінський М. Ю. Людина майбутнього: прогнози і пророцтва. Київ, 1990. С. 3–52.
4. Кузьменко В. Л., Романчук О. К. На порозі надцивілізації (роздуми про майбутнє). Львів, 1991. С. 124–187.
5. Кремень В., Табачник Д., Ткаченко В. Україна: альтернативи поступу. Критика історичного досвіду. Київ, 1996. 793 с.
6. Навьки будущего. Что нужно знать и уметь в новом сложном мире. URL: https://worldskills.ru/assets/docs/media/WSdoklad_12_okt_rus.pdf. С. 74–78.
7. Научное предвиденье общественных процессов. Київ, 1990. С. 23–58.
8. Римский клуб : идея устойчивого развития. *Вестник университета имени О. Е. Кутафина (МГЮА)*. № 2, 2017. С. 213–225. URL: <file:///C:/Users/nata/Downloads/rimskiy-klub-ideya-ustoychivogo-razvitiya.pdf>
9. Gardner, H. *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*, Basic Books. New York, 2011. 528 p.
10. Reports of World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/reports>
11. The Global Risks Report 2020. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risk_Report_2020.pdf

